

KAPITEL 4

De rikas kontrarevolution

Nyliberalismens kamp mot frihet,
rättvisa och demokrati

GÖRAN FREDRIKSSON HUMLESJÖ
ANDERS GULLBERG

FÖR DRYGT ETT halvsekel sedan, vårvintern 1968, då planerna på att starta tidskriften *Häften för kritiska studier* tog fastare form, framstod en utveckling mot ökad demokrati, rättvisa och frihet som fullt möjlig – en fortsättning på motståndet mot nyimperialismens *Pax Americana*, mot Sovjetdiktaturens förtryck och mot bigotta, USA-inspirerade familjemönster och patriarkala hemmafruideal. Men starka kapitalintressen, högersinnade politiker och nyliberala intellektuella entreprenörer var redan i full färd med att organisera välfinansierade motattacker. De siktade inte bara på att vända politikens inriktning; det var demokratins spelregler och människors världsbild de ville förändra.

Trots svåra bakslag som Ungernrevoltens nederlag 1956, det stora språnget i Kina 1958–62, USA:s försök att störta Castroregimen blott två månader efter att samma stormakt aktivt främjat det folkstödda maktövertagandet 1959, massakern i Sharpville 1960, Berlinmurens uppförande 1961, USA:s eskalerande krig i Vietnam och morderna på Lumumba och Malcolm X, spirade en utbredd optimism. En annan, bättre och friare värld syntes möjlig. Det fanns

förhoppningar om framgång för mänskliga rättigheter, för medborgarrättsrörelsens och de svartas kamp i USA och mot apartheid i Sydafrika, för Pragvåren, för friare livsformer, för kampen mot konsumtionssamhället, reklamen och miljöförstörelsen, för kvinnors och minoriteters frigörelse, för en rättvisare ekonomisk världsordning genom FN:s konferens om handel och utveckling (UNCTAD), för kampen mot västerländsk indoktrinering och för rätten till kunskap, politiskt inflytande och drägliga arbetsvillkor. Med folklig mobilisering i solidarisk samverkan mellan alla goda krafter, solida kunskaper och rationella argument syntes dessa framsteg ligga inom räckhåll.

Den lilla värld där planerna på tidskriften *Häften för kritiska studier* växte fram – föreningen Unga filosofer och den radikala studentrörelsen i Stockholm men också i övriga Norden – saknade inte internationella kontakter och opinionsbildande ambitioner och kapacitet. Jämfört med den något äldre systertidskriften *Kommentars* mer internationella orientering kom *Häften* att inriktas mot kritik av borgerlig och positivistisk vetenskap och indoktrinering, introduktion och analyser av kontinental och marxistisk teori och filosofi, kritik av kapitalistisk exploatering, alternativa empiriska studier, protester mot inskränkningar i den akademiska friheten, avnämningar styrda utbildningsreformer och kamp för ökat studentinflytande. Avgörande impulser kom från institutionsgrupper och kritiska seminarier där studenter och yngre lärare bedrev studier utanför kursplanerna och producerade vetenskapliga texter och rapporter som inflöt i tidskriften.

I stället för framsteg har en rakt motsatt nyliberal utveckling skett under det gångna halvsekle. I avsnittet »Motoffensiv« nedan beskrivs rörelsens mobilisering i början av 1970-talet, följt av ett avsnitt om »Liberalismens klyvnad« i en ny socialliberal och en ännu nyare nyliberal riktning, med en kort karaktäristik av den senare. Därpå presenteras »Nyliberalismens fyra faser«, från 1920-talets tidiga positioneringar, via rollen som en ropandes röst i öknen efter andra världskriget ända fram till det osannolika segertåget från början av 1970-talet till krisen 2008. I en fjärde fas efter den omskakande men märkvärdigt korta rubbningen av den nyliberala världsbilden återkommer denna som bedrägligt lysande ledstjärna. På ett principiellt plan ringas sedan »Nyliberalismens karaktär« in som ideologiskt projekt, politiskt program och administrativ modell. Denna rörelse har starka invasiva drag och utvecklar en parasitär

relation inte bara med liberalism utan även med konservatism och socialdemokrati. Avslutningsvis demonstreras hur denna ism, i bjärt kontrast mot retoriken, inskränker friheten, motverkar rättvisan och förhindrar en förstärkt demokrati.

Motoffensiv

»Vänstervågen« och aktiviteterna kring Unga filosofer skapade oro i motståndarlägret med organiserade, USA-vänliga kapitalintressen. Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF, idag ungefär Svenskt Näringsliv) inrättade samtidigt som *Häftan för kritiska studier* planerades en ny avdelning för samhällskontakt. Planerna på en ambitiös motoffensiv presenterades för styrelsen av informationschefen Sture Eskilsson i mars 1971:

Den kvalificerade debatt som drivs på en hög teoretisk nivå har en utomordentlig betydelse för opinionsbildningen i stort. Det visar inte minst exemplet från den vänstervåg som svept fram de senaste åren. Den skulle knappast ha varit möjlig utan de insatser som gruppen »Unga Filosofer« gjorde [...] Det spelar ingen roll om en sådan ideologisk primärdebatt omfattas endast av ett mindre antal personer. Den är nödvändig för att idéerna skall utvecklas och få den rätta formuleringen. [...] det svenska samhället idag längtar efter ett positivt utformat ideologiskt alternativ till den marxistiska socialismen. (*Från folkhem till nytt klassamhälle. Ett högerspöke berättar*, 2005.)

I samma anda överlämnade ett knappt halvår senare affärsjuristen Lewis Powell, blivande domare i högsta domstolen, en beställd promemoria till den amerikanska handelskammaren. Ingen självständigt tänkande människa kan, menade Powell, ifrågasätta att det amerikanska ekonomiska systemet är under kraftfullt angrepp. Förtroendet för de amerikanska storbolagen får inte rubbas. Särskilt allvarlig var situationen vid universiteten och genom Ralph Naders angrepp i stridsskriften *Unsafe at Any Speed* på bilindustrins vinstjakt på bekostnad av trafiksäkerheten. Powell oroade sig också för att påståenden om samband mellan rökning och cancer fick framföras oemotsagda i massmedia. USA befann sig på ett sluttande plan mot socialism, och Powell manade

till kamp. Gensvaret blev enormt med en formlig explosion av revitaliserade och nyskapade organisationer och tankesmedjor av konservativt och nyliberalt snitt: Business Roundtable, Heritage Foundation, Cato Institute, Citizens for a Sound Economy, Accuracy in Academia och Manhattan Institute for Policy Research. I Sverige resulterade näringslivets och SAF:s nyliberala offensiv bland mycket annat i den mycket uppmärksammade kampanjen »Satsa på dig själv«, offensiver mot utbildningsväsendet samt vitalisering av gamla och skapande av nya organisationer, såsom den marknadsliberala tankesmedjan Timbro 1978 efter utländska förebilder. Redan två år senare var det, enligt Sture Eskilsson, SAF och Timbro som bestämde vad samhällsdebatten skulle handla om. Nyliberala idéer fick en tidig spridning i Sverige genom Timbros utgivning av Henri Lepages *Imorgon kapitalism* 1980.

Den nyliberala rörelsen var sedan länge transatlantisk, och arbetet med Timbro inspirerades särskilt av tankesmedjor som den Londonbaserade Institute of Economic Affairs, startad 1955. Grundaren, affärsmannen Antony Fisher, hade uppmuntrats av den nyliberale härföraren Friedrich Hayek. Fisher bidrog till bildandet av närmare 500 tankesmedjor i 90 länder. Chef från 1957 var Ralph Harris, Margaret Thatchers lärare och inspiratör och av henne adlad. Harris var, liksom Eskilsson, medlem av Mont Pèlerin Society, där de träffades 1981 då organisationen hade sitt möte i Stockholm. En annan förebild var Heritage Foundation i Washington DC, som Eskilsson besökte 1980 strax före presidentvalet och som Ronald Reagan nämnde som sin viktigaste influens. Reagans kampanjarbetare hade försetts med detaljerade policyförslag om allt från skatter till försvarsfrågor, varav många genomfördes.

De enorma ekonomiska satsningarna, i Sverige om flera hundratals miljoner kronor, på att stoppa en progressiv utveckling hade avsedd effekt. Den nyliberala offensiven fick också god hjälp av motståndarna, som redan från hösten 1968 ägnade allt större kraft åt inbördes strider med fanflykt och organisatoriskt sönderfall som följd. Principen om solidarisk kritik inom vänstern och ideologisk kamp mot högerkrafterna, som var *Häftan*-redaktionens motto, blev den allt mer ensam om. Men den avgörande segern för de nyliberala idéerna i Sverige kom på ett annat slagfält: SAF:s och Timbros framgångsrika kampanj mot löntagarfonder, där fondförespråkarna var påfallande oförberedda på den massiva attacken.

Liberalismens klyvnad

Vad varken redaktionens medlemmar eller svenska nyliberaler i gemen hade en aning om var att försöken att förnya liberalismen genom en offensiv för marknaden och kapitalets oinskränkta frihet, mot nationalstatligt oberoende och demokratiskt inflytande, hade rötter i det tidiga 1920-talets Wien. Det var, något paradoxalt, en reaktion mot en tidigare »ny liberalism« med motsatta – sociala – förtecken, som framträdde i Storbritannien och USA under 1800-talets sista decennier. Efter den klassiska politiska ekonomins nedgång hade dess harmonieekonomiska epigoner förgäves försökt lösa industrikapitalismens allt djupare samhällsproblem – fattigdom, sjukdom, arbetslöshet – under eufemismen »den sociala frågan«. Metoden hade varit *laissez-faire* – att låta den fria marknaden klara sig själv, att låta den osynliga handen styra. Men flera liberala ekonomer började få upp ögonen för utvecklingen i Tyskland, där den mot »manchesterismen« kritiska historiska skolans ekonomer och sociologer via *Verein für Sozialpolitik* inspirerade Bismarck att möta kraven från den allt starkare arbetarrörelsen med statliga regleringar och generella sociala reformer.

Liberalismen klövs i två läger. Redan den sista av de klassiska politiska ekonomerna, John Stuart Mill, hade inlett en statsvänlig omorientering på 1870-talet. När den statspositiva riktningen växte sig stark kring sekelskiftet, med namn som Leonard Hobhouse och John A. Hobson, talade man om en »socialistisk« form av liberalism som svar på den sociala krisen. En generation och ett världskrig senare kodifierades »den nya liberalismen« i nationalekonomiska termer av John Maynard Keynes i *General Theory of Employment, Interest and Money* (1936). Detta teoretiska fundament för en ny offentligt administrerad makroekonomi ställde den statsfientliga »gamla« eller »ortodoxa« liberalismen i skuggan – tills evangeliet om den fria marknaden efter flera decennier fick sin revansch i en kraftigt förnyad och selektivt statsvänlig form i och med den nuvarande nyliberalismens snart femtioåriga och alltjämt pågående segertåg.

Denna vår egen tids nyliberalism kan i korthet och förenklat beskrivas som ett särskilt sätt att se på världen som ett projekt utifrån en kallelse att förverkliga marknaden och som den bästa lösningen för alla typer av problem, som både mål och medel för det goda styrelseskicket med inslag som fri rörlighet för va-

ror och kapital, inskränkning av fackföreningarnas inflytande, privatisering av statliga verksamheter, avpolitisering av ekonomiska och monetära frågor och ett avskiljande av reglerande från verkställande instanser – allt under en starkt antistatlig, marknadspositiv och extremt individualistisk retorik. För nyliberalismen är marknaden helig. I denna föreställningsvärld skapar den offentliga sektorn och politiken ständiga misslyckanden medan marknaden axiomatiskt alltid fungerar perfekt, vilket också medför att marknader aldrig behöver undersökas empiriskt. Marknadsmisslyckanden beror på störningar från statliga regleringar, det vill säga politikmisslyckanden. Men samtidigt – motsägelsefullt och paradoxalt – krävs att staten agerar proaktivt för att skapa de för marknaden nödvändiga förutsättningarna genom lagen och äganderätten.

Nyliberalismens fyra faser

FAS 1: *Nyliberalismens österrikiska rötter* 1920–1945

På 1920-talet lades grunden för en långsiktig kontrarevolution, ett förvandlingsnummer av den klassiska liberalismens *laissez-faire* till en auktoritär maktlära och härskarstrategi, samtidigt som socialliberalismen utmålades som den individuella frihetens dödgrävare och förtrupp för diktatur och massans stöld av de rikas egendom. Denna grundläggande förändring krävde ett nytt sätt att se på världen, något man räknade med skulle ta flera generationer att åstadkomma. Detta strategiska arbete startade i den österrikiska skolan av ortodoxt marknadstroende ekonomer, nära lierade med handelskammaren i Wien. Ett ledande namn inom den österrikiska skolan var ekonomen Ludwig von Mises, som höll ett välbesökt privatseminarium varannan vecka vilket även lockade till sig utländska deltagare som engelsmannen Lionel Robbins och amerikanen Frank Knight. Man oroades av det habsburgska imperiets sönderfall och uppkomsten av suveräna nationalstater. Hotet mot den fria marknaden, äganderätten och kapitalets intressen var dubbelt. Tullmurar mellan de många mindre nationalstater som uppstått hotade den fria rörligheten av varor och kapital; samtidigt skulle staterna med den utvidgade rösträtten ha svårt att stå emot krav på sociala reformer, ekonomisk omfördelning och fackföreningarnas ökade inflytande. Demokratin hotade kapitalismen och kunde bara försvaras om den förmådde tygla massorna bättre än en diktatur. Först med mas-

sakern då 89 arbetare dödades och mer än tusen skadades vid demonstrationer i Wien 1927 började von Mises, som var Hayeks lärare, hysa hopp om att den kapitalistiska ordningen kunde upprätthållas även under nationalstatens och demokratins fortbestånd (enligt Slobodian 2018). Samma år hävdade von Mises mot den socialreformatoriska liberalismen att allt som inte bygger på privat egendom och frihet är socialism. Det gällde att skapa en dubbelregering, att skilja mellan kulturella frågor som kan anförtros demokratiska församlingar och ekonomiska frågor som måste hanteras bortom demokratins räckvidd.

Som ung hade Hayek varit socialdemokrat, inspirerad av fabianerna och deras sätt att ta plats i statsapparaten. Han hyste stor sympati för Keynes strävanden att få första världskrigets segrarmakter att mildra kraven på enorma krigsskadestånd. Men som ledare för ett konjunkturinstitut startat av von Mises utvecklades Hayek till en skarp vedersakare av Keynes interventionistiska teorier. För att förstärka denna kritik värvades han 1931 av den likaledes Keyneskritiska nyblivna professorn Lionel Robbins till London School of Economics (LSE). Robbins var känd för att efter förmåga bekämpa Keynes och den så kallade Cambridgeskolan. Han var väl orienterad om diskussionerna på den europeiska kontinenten och bland annat inspirerad av Frank Knight, nestor inom Chicagoskolans första generation. Hayek skrev snabbt en nedgörande recension av Keynes *A Treatise on Money* (1930), fick sin egen *Prices and Production* (1931) slaktad av Keynesadepten Piero Sraffa och hamnade snart i bakvattnet av den keynesianska revolutionen.

Under mellankrigstiden pågick ett intensivt internationellt utbyte, bland annat i regi av den internationella handelskammaren. Nyliberala perspektiv började, särskilt i och med den djupa depressionen, utvecklas på många platser som Chicago, Freiburg, Genève, London, New York och Paris samtidigt som rörligheten inom denna personkrets var stor, särskilt från Fastlandseuropa till England och USA. Man oroade sig för och sökte strategier mot inskränkningar i den ekonomiska friheten och den fria handeln mellan länder. Det var inte bara diktaturer av sovjetiskt och nazityskt snitt man fruktade. Även det amerikanska *new deal* och Keynes makroekonomiska recept skapade undergångsstämning i dessa kretsar.

Av de många möten som hölls har ett i Paris 1938, på initiativ av den amerikanske journalisten Walter Lippmann, blivit särskilt uppmärksammat, då

deltagarna där valde »neoliberalism« som namn på sin spirande rörelse. (Beteckningen kan dock ha använts tidigare.) Lippmanns bok om *The Good Society* publicerad året innan predikade marknadens överlägsenhet och hade väckt stor uppmärksamhet särskilt i Europa. Mötet arrangerades med hjälp från och deltagande av bland många andra Hayek och Wilhelm Röpke, verksam vid ett av Ford Foundation finansierat, nyliberalt sinnat institut i Genève. Lippmanns syfte med mötet var att initiera en renovering av liberalismen. Han betonade betydelsen av att institutioner och lagar gav ett kraftfullt stöd för marknadernas möjligheter att fungera, helt i linje med Hayeks uppfattning som denne skulle utarbeta under kommande decennier.

FAS 2: *Nyliberalism – en rörelse i marginalen 1945–1972*

Efter kriget intog Hayek en central och samlande position för de nyliberala strömningarna. År 1944 kom hans internationella bästsäljare *The Road to Serfdom* som förklarade att »liberal socialism«, det vill säga socialliberalism, utan undantag skulle leda till trälldom och totalitarism och den västerländska individualistiska civilisationens förstörelse. Boken fick ett ljumt och rent av nedlåtande mottagande av ledande amerikanska ekonomer som just var i färd med att genomföra den keynesianska revolutionen i landet. Desto större blev gensvaret hos en bredare läsekrets, särskilt efter publiceringen av en populariserad version i *Reader's Digest*. Hayek inbjöds till en välbesökt föreläsningsturéné i USA.

Ett särdeles starkt avtryck i svenskt politiskt liv gjorde Hayek med översättningen av *Vägen till trälldom* 1944. Publiceringen blev startskottet för den så kallade planhushållningsdebatten, en omfattande borgerlig ideologisk offensiv mot *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram*. Leif Lewin har översiktligt dokumenterat hur näringslivets män och de borgerliga partiernas representanter under flera år bedrev en våldsam propaganda som med Hayeks termer beskrev socialdemokratins position som frihetshotande »centralplanering« à la Sovjetryssland och Nazityskland. Den socialliberale folkpartiledaren Bertil Ohlin (1946–1959) var under stark påverkan av Hayek och fick genom hans trälldomsbok argument för att distansera sig politiskt från sina ekonomkollegor inom Stockholmskolan, bland dem Gunnar Myrdal. Herbert Tingsten,

KAPITEL 4

ledande statsvetarprofessor, socialdemokrat, partiets historiograf och opinionsledande chefredaktör för *Dagens Nyheter* (1946–1959), var extremt Hayekinspirerad. Tingsten har senare lyft fram trädomboken som ett skäl i särklass till sitt avfall från planhushållningstanken och socialdemokratin 1945.

MONT PÈLERIN

Militant antikollektivism skulle bli en ideologisk grundsten i Hayeks politiskt och filosofiskt men föga ekonomiskt utformade program för den nygamla rörelse som fick fastare organisation med bildandet av det mångomtalade och alltjämt livaktiga Mont Pèlerin-sällskapet.

Men innan dess hade Hayek under sin föreläsningsturné och lansering av trädomboken i USA knutit kontakt med affärsmannen Harold Luhnow, chef för William Volker Fonden, vars grundare var benhård motståndare till Franklin Roosevelts *new deal*-politik. Under löpande kontakter med Luhnow och tillsammans med den Chicagobaserade ekonomen Henry Simons, vän sedan mitten på 1930-talet och den som banade väg för publiceringen av den svårutgivna trädomboken, utarbetades en detaljerad plan för ett ekonomiskt institut med nyliberal tendens. Även en annan ekonom, Aaron Director, var involverad och påtänkt som ledare för institutet. Trots stora ansträngningar och framgångsrika förhandlingar med Luhnow om finansiering stupade försöket på mållinjen beroende på tveksamheter hos den högsta universitetsledningen. Denna besvikelse utlöste Simons självmord, vilket gjorde Director och Hayek, ännu med LSE som bas, än mer beslutsamma i att driva fram institutet, vilket också lyckades.

Det var på initiativ av Hayek, stärkt efter framgångarna med Chicagoinstitutet, men efter att den föga vetenskapliga succéboken misskrediterats hos många ekonomer av facket, som ett fyrtiotal personer kunde samlas till överläggningar på en hotellanläggning i schweiziska Mont Pèlerin år 1947. Flera av deltagarna återkom från mötet i Paris. Det var till den hotade kapitalismens försvar man samlades i en känsla av förtvivlan och av att befinna sig i marginalen vid försöken att rädda den västerländska civilisationen, vars centrala värden ansågs hotade.

Mötet möjliggjordes av bidrag från bland andra den schweiziska Kredit-

anstalten och Volkerfonden. Hayeks angrepp mot statlig planering väckte anklagelse även hos företagsgiganter som Du Pont Chemicals och General Electric, där man efter kriget började mobilisera mot regleringar och inskränkningar av bolagens rörelsefrihet.

Vid denna tid var det nyliberala projektets gränser mot en mer socialt inriktad liberalism ännu inte klart utstakade. Under förberedelserna för mötet uttryckte von Mises därför sin oro över att socialister (läs socialliberaler) skulle slinka med bland de inbjudna, något som Hayek försäkrade inte skulle ske. När så mycket stod på spel var det viktigt att inte förlora sig i kompromisser.

Grundare av det sällskap som bildades var, förutom Hayek, hans mentor von Mises och Frank Knight, ledande professor vid ekonomiska fakulteten vid Chicagouniversitetet. Från samma fakultet deltog också Aaron Director, Milton Friedman och George Stigler, medan doktoranden James Buchanan anslöt först senare. Han grundade sedermera den så kallade Virginiaskolan med *public choice*, det vill säga teorier grundade på premissen om egennyttan hos politiker och offentliga tjänstemän och på konstitutionella metoder, som krav på budgetbalans och upplåningstak, för att begränsa deras handlingsutrymme och kringskära demokratiskt inflytande. Bland deltagarna märktes också Lionel Robbins från London, Wilhelm Röpke från Genève och Walter Eucken från Freiburg, de två senare inspiratörer till ordoliberalismen som framhöll nödvändigheten av ett starkt statligt stöd för, inte mot, marknadens sätt att fungera och därigenom också till det så kallade ekonomiska undret efter andra världskriget. Från Sverige deltog den nyligen omvända Herbert Tingsten. Alla som deltog i mötesverksamheten stannade dock inte kvar i rörelsen. Samhällsutvecklingen såg inte ut att bekräfta sällskapets farhågor att välfärdsstatens utbyggnad skulle innebära den västerländska civilisationens undergång.

Sällskapet var en elitär kamporganisation, ett transatlantiskt nätverk av forskare (mest filosofer, historiker och ekonomer), intellektuella och journalister som upprätthöll kontakter med affärsmän och andra finansiärer. Rörelsen hade såväl intellektuella som politiska mål, och syftet var att förändra världen – varken mer eller mindre. Hayek värvade anhängare och verkade för att skapa tankesmedjor där »second-hand dealers in ideas« kunde utveckla och sprida det nyliberala budskapet. Han fungerade som en brygga mellan finansiärer, politiska påtryckare, idéentreprenörer och forskare och som en kontaktlänk

mellan Europa och USA. Tillsammans med Simons och Director spelade Hayek en avgörande roll för etableringen och expansionen av den andra generationens Chicagoekonomerna med Friedman, Stigler och deras doktorander. Han stödde också, liksom Friedman, Buchanan som 1956 skapade sitt privatfinansierade nyliberala institut vid Virginiauniversitetet.

Från att under den första fasen ha haft tyngdpunkten bland europeiska intellektuella med Hayek och Robbins vid LSE, von Mises, Röpke och Alexander Rüstow i Genève och Eucken och Franz Böhm i Freiburg försköts den nyliberala rörelsens tyngdpunkt till USA när Hayek flyttade till Chicago 1950 och i och med att Chicago- och Virginiaekonomerna kraftigt expanderat sina verksamheter. Hayeks etablering i USA var dock inte utan problem. Efter att först ha tackat nej till några erbjudanden om professurer började Hayek intressera sig för sådana arrangemang. Ironiskt var att Hayek, efter att med enorma ansträngningar bäddat för ett nyliberalt sinnat institutionaliserat samarbete mellan juridiska, ekonomiska och företagsinriktade enheter i Chicago, inte accepterades vid någon av dessa. Ekonomerna tackade blankt nej till att ta emot honom. Han hänvisades istället till Committee on Social Thought med en professur i »social and moral science« finansierad av Volkerstiftelsen. På sätt och vis rimmade detta väl med att han vid denna tid övergav den ekonomiska vetenskapen till förmån för filosofiska och idéhistoriska arbeten. Han lade nu grunden för nyliberalismens politiska filosofi i sitt magnum opus *The Constitution of Liberty* (1960). Efter tolv år återvände Hayek till Europa.

Skillnaderna i vetenskapssyn mellan Hayek och Chicagoekonomerna var uppenbara: den förre var klar antipositivist och de senare befann sig i ett motsatt läger med kraftig betoning av metodologisk individualism och extrem formalism. Hayek beklagade att den kritik av Friedmans arbeten som han planerat inte blivit av. Det var med andra ord inte det vetenskapliga programmet som förenade Hayek och Chicagoekonomerna – det var istället de politiska ambitionerna: att inte bara rädda kapitalismen utan att en gång för alla garantera dess fortbestånd genom att inskränka det demokratiska inflytandet över ekonomin och underkänna alla ambitioner till ekonomisk utjämning och ett utbyggt trygghetssystem som meningslösa och ett hot mot friheten. Därför var det helt följdriktigt att Hayek, trots meningsskiljaktigheterna, stödde Friedmans arbete *Capitalism and Freedom* (1962), som blev en stor försäljningsframgång.

ORDOGLOBALISMEN

Det var till universitetet i Freiburg med dess ordoliberal inriktning som Hayek återvände. I Europa fanns också en livaktig, numera föga uppmärksammad variant av nyliberalismen, Genève-skolan, uppkallad efter von Mises och Röpkes institutionella hemvist. Skolan hade rötter i Wien, och till denna riktning räknas ibland också Hayek med sitt vidsträckta inflytande. Utmärkande för denna är betoningen av frihandelns betydelse och missionen att skapa en fri världsmarknad, livsviktigt för Europa med dess nationer med små hemmarknader. Det var genom överstatliga institutioner, bindande regler och lagar som frihandeln skulle stärkas. Och nyligen självständiga före detta kolonier skulle förhindras att rubba den rådande globala ekonomiska maktbalansen. I betoningen av regelverkens betydelse finns här likheter med ordoliberalismen, varför denna riktning ibland går under beteckningen ordoglobalismen. Organisationer som Internationella valutafonden (IMF) och Världsbanken och förhandlingarna inom GATT var viktiga slagfält i denna kamp.

Försöken att på nationell nivå inskränka demokratin och välfärdsstatens räckvidd har blivit betydligt mer uppmärksammade än aktionerna riktade mot överstatliga institutioner. Drivkrafterna bakom Buchanans institutionsbygge var önskan att förhindra federala påbud om åtgärder mot segregation, bland annat genom förslag om privatisering av samtliga offentliga skolor. Liksom Stigler och Becker i Chicago tjänade Buchanans tillämpning av de ekonomiska teorierna om nyttomaximerande individer till att undergräva förtroendet för politiker och offentliga tjänstemän, som på rent hypotetiska grunder ansågs verka enbart för egen vinning. Efter hand skärptes denna retorik och all offentlig verksamhet kom att framställas som stöld. Inte bara skolor och sjukvård utan även den fysiska infrastrukturen borde privatiseras. Även Friedmans monetaristiska teorier om penningmängden som avgörande för de makroekonomiska förloppen innebär en begränsning av politikens och därmed demokratis inflytande på ekonomin – han pläderade för en självständig, från politiken oberoende centralbank. Penningmängden ersätter den socialt betydelsefulla arbetslösheten som mål för politiken.

Inom det nyliberala lägret har det alltid stått klart att man arbetar mot majoritetens önsknings. Detta framgår tydligt av hur arbetet bedrivits, vilka stra-

tegiska överväganden som gjorts och i att man uppfattat sig som en förtrupp som arbetar i motvind och mot extremt ofördelaktiga odds i försöken att rädda den västerländska individuella friheten, så som man uppfattat den. Att förändra tankesätt och världsbild bland i första hand intellektuella, för att efter hand påverka mediafolk och ledande politiker, beräknades ta generationer. I strategiska diskussioner förekom referenser till Lenin, från vilken man hämtat idéer om att arbeta i det fördolda, bakom scenen, och utbilda kadrer försedda med lämpliga instruktioner, beredda att agera när tillfälle ges. Fabianernas sätt att inta positioner i statsförvaltningen var något som inspirerade Hayek. Neutrala namn på organisationer valdes för att undvika stämpeln som extrema och irrelevanta. Tålmodighet och systematiskt organisationsarbete var därför viktiga dygder. Det expansiva och samtidigt exklusiva nätverk av kontakter som skapades med Mont Pèlerin-sällskapet var strategiskt. Tankesmedjor och universitetsförankrade centra som seglade under neutralitets- och välgörenhetsflagg, fast de var systematiskt arbetande åsiktsfabriker, var innovativa verksamhetsformer som också lockade donatorer genom att möjliggöra skatteavdrag.

Trots de frikostiga ekonomiska anslagen och uppbackningen från storkapitalet, ett flitigt föreläsande, möjligheter att välja »rätt« personer till tjänster och uppdrag inom nätverkets organisationer och evenemang (renlärighet var A och O) samt uppdragen som rådgivare till framstående politiker upplevde man sig, inte oberättigat, stå mot etablissemang. I mitten av 1960-talet vädrade Hayek sin besvikelse över bristande framgångar.

Barry Goldwaters svidande nederlag i presidentvalet 1964 gjorde det än mer tydligt för nyliberalerna (fastän Goldwater inte var renlärig) hur olämpligt det var att rakt ut deklarerera sina avsikter. Smygande strategier var och är av nöden. Det handlar om att lirka igenom stora förändringar i små, nästan omärkliga successiva steg eller, när detta inte är möjligt, angripa populära välfärdsinrättningar med förslag om föregivet räddande, men i realiteten nedbrytande reformer.

Nyliberaler har arbetat på två nivåer för att begränsa demokratins räckvidd, dels genom att i *global* skala begränsa nationalstaternas suveränitet, dels genom att på *nationell* nivå minska skatter och välfärdsutgifter. På båda dessa plan är det mest effektivt att göra om spelets regler, istället för att gå direkt på innehållet. Exempel är konstitutionella förändringar och bindande regler

för internationellt samarbete, men också förändringar i rättstillämpningen. Den sistnämnda metoden har nyliberala tankesmedjor bäddat för genom att erbjuda gratis sommarkurser i rättsteori till domare på delstatsnivå, vilka hittills nått så mycket som fyrtio procent av denna betydelsefulla yrkesgrupp.

Ännu ett kvarts sekel efter det konstituerande mötet i de schweiziska alperna hade inget påtagligt genombrott skett för det nyliberala projektet, med återuppbyggnaden av Tyskland som apart undantag. Utan det frikostiga stödet från mycket välbärgade privatpersoner, skattelättnader och donationer från storföretag hade rörelsen knappast överlevt. Någon avgjord vändning var inte i sikte, men ett föredrag av Milton Friedman år 1967 om en monetaristisk makroekonomisk politik som alternativ till den gängse keynesianska skulle inom bara några år visa sig innehålla ett något oväntat frö till en total omställning.

FAS 3: *Från Chilekupp till »nobelpris« och global offensiv 1973–2007*

Första chansen att tillämpa den nyliberala agendan fullt ut yppades efter den USA-stödda blodiga kuppen i Chile 1973. Ett flertal ekonomer utbildade i Chicago, som del av amerikanska statligt och privat understödda försök att motverka nationellt oberoende och den valde socialistiske presidenten Salvador Allendes styre, deltog aktivt i destabiliseringen av ekonomin och förberedelserna av kuppen. Det var dock först efter två år och med stöd från IMF som den nyliberala agendan tog överhanden inom den splittrade militärjuntan. En monetaristisk makroekonomisk politik, privatiseringar, radikal minskning av välfärdsprogram, inskränkning av arbetsrätten, avreglering för kapitalet och gynnsamma villkor för utländska investeringar var i linje med de råd som Hayek, Friedman med flera från det nyliberala lägret gav. Buchanan var flitigt anlita och bidrog med sin *public choice*-teori om politikmisslyckande till omstruktureringen av den offentliga sektorn och gav underlag till utformningen av den illegitima konstitutionen från 1980. Detta var också en medicin som många före detta kolonier fick smaka på, huvudsakligen efter påtryckningar från IMF, liksom senare länder i det sönderfallande Sovjetimperiet.

Den avgörande framgången för nyliberalismen kom dock i kapitalismens kärnländer efter att en rad samverkande händelser orsakat en djup och långvarig kris under 1970-talet och lika djup osäkerhet om hur den uppkomna stag-

flationen skulle bemästras. När den traditionella keynesianska politiken inte syntes fungera uppstod ett policyvakuum som kunde fyllas med åtgärder från Friedmans monetaristiska verktygslåda. Först att tillgripa denna var vänster-sidan – Labour med James Callaghan i Storbritannien och Demokraterna med Jimmy Carter i USA. Men det var med valsegrar följda av återval för Margaret Thatcher 1979 och Ronald Reagan 1980 som de stora förskjutningarna i nyliberal och konservativ riktning skedde.

I Sverige blev det snabbväxande Moderata samlingspartiet bärare av de nyliberala idéerna i slutet av 1970-talet. Partiets kritik av den keynesianska ekonomiska politiken och den offentliga sektorns expansion under decenniet, inspirerad av tankar hämtade från Hayek och Friedman, kom att delas av andra borgerliga partier och småningom också av ledande socialdemokrater i början av 1980-talet. Nationalekonomer som stod socialdemokratin nära varnade 1983 den nytilträdna socialdemokratiska regeringen för att en expansiv finanspolitik skulle äventyra regeringens stabiliseringspolitik. Assar Lindbeck, som hade lämnat socialdemokratin 1982 under löntagarfondsdebatten, och Bo Södersten argumenterade för avregleringar av arbetsmarknaden, sänkta marginalskatter och en minskad offentlig sektor, bland annat genom privatiseringar. Omsvängningen bland politiker och nationalekonomer medförde betydande förändringar i den praktiska politiken under 1980-talet, trots djupa interna motsättningar inom socialdemokratin. Den så kallade tredje vägens politik handlade bland annat om en successiv privatisering av offentlig sektor samt en rad avregleringar, inte minst på valutaområdet, med ökade möjligheter till kapitalexport och utlåning från bankerna. Detta bäddade för den hemmagjorda ekonomiska krisen i början av 1990-talet. En inflytelserik konjunkturrapport av SNS (Studieförbundet Näringsliv och Samhälle) vid mitten av 1980-talet gav ytterligare stöd för fortsatta steg i nyliberal riktning genom det efterföljande decenniets åtstramningar och normbaserade ekonomiska politik. Bland annat blev en av författarna – Lars Jonung – ekonomisk rådgivare till Carl Bildt längs den borgerliga regeringens »enda väg« 1991–1994.

Den breda opinionsmässiga offensiven med start i början av 1970-talet som beskrevs i kapitlets inledning var av stor betydelse. Några av USA:s rikaste män träffades då och enades om att slå tillbaka mot en upplevd överbeskattning och överreglering, helt i linje med Lewis Powells upprop 1971. Det var inte

bara USA utan också de egna förmögenheterna som skulle räddas från socialismen (socialliberalismen). Metoden hade Hayek anvisat redan tjugo år tidigare. Genom storstilat stöd till allehanda tankesmedjor, institut, utbildningsinsatser och evenemang hoppades man vända opinionen till sin och de nyliberala idealens fördel. I denna andra våg grundades i USA i runda tal 150 nya institutioner under åren fram till den djupa krisen 2008. Den utbredda osäkerhet som sjuttiotalskrisen skapade var en utmärkt jordmån för nyliberalismens många gånger halsbrytande budskap. Attraktiviteten förstärktes av den rad ekonomipriser till Alfred Nobels minne som dess förkunnare tilldelades: Hayek 1974, Friedman 1976 och senare Stigler, Buchanan, Becker, Coase, Lucas med flera.

Det opinionsmässiga övertag som skapades innebar att mycket av det nyliberala program som inte alls följde av den monetaristiska ekonomiska makropolitiken kom att accepteras, såsom privatisering av offentlig egendom. Och ideologiskt kunde Thatcher, med direkt hänvisning till Hayeks filosofi, påstå att det inte finns något samhälle. Mycket fullföljdes av den nyliberala agenda som känns igen från Chile, men långt ifrån allt. Så lämnade till exempel Reaganadministrationen stora budgetunderskott efter sig då man inte lyckades skära ner populära välfärdsprogram i samma takt som skatterna, och dessutom drog på sig stora kostnader för försvarsprojektet »stjärnornas krig«.

Vad som definitivt lyckades var att förändra det politiska klimatet och världsbilden, inte bara hos de ekonomiska och politiska eliterna, såväl konservativa, socialliberala som socialdemokratiska, utan också i växande utsträckning inom det allmänna medvetandet. Alltmer började marknaden uppfattas som lösningen på alla problem, och offentlig sektor och människors välfärdsberoende som orsaken. De nyliberala ideologernas dröm sedan decennier var på väg att gå i uppfyllelse.

Även på den globala arenan var de nyliberala utsikterna goda. Andra generationens ordoglobalister – uteslutande jurister – hade arbetat med att utforma den ekonomiska världsordningen, framför allt i GATT-förhandlingarna. I samverkan med Världsbanken och IMF hade man lyckats avstyra försöken från utvecklingsländernas sammanslutning G77 att stävja en process i nykolonial riktning. Även motgångar som det på grund av våldsamma protester inställda mötet i Seattle 1999 kunde vändas till en fördel. Inför mötet hade flera NGO:er (icke-statliga organisationer) upptäckt att en orättfärdig ordning hade skapats.

Ledande ordoglobalister lyckades dock med en snabb »rebranding« genom att börja tala om »hänsyn till mänskliga rättigheter«, vilka dock omtolkades till att gälla enbart ekonomisk frihet samt möjligheter till inflytande underifrån, i realiteten kanaler för storföretagens lobbyverksamhet. De utmaningar för världsmarknaden och kapitalismen som bekymrat von Mises, Hayek och andra under 1920-talet i Wien hade fått sin lösning.

Trots den rikemanskramande nyliberalismens stora framgångar och ideologiska hegemoni var inte alla nöjda med vad som åstadkommit. Till de besvikna hörde bröderna Charles och David Koch, bland de rikaste i världen med en förmögenhet grundad i oljeindustrin. De ingick i den grupp av superrika som i början av 1970-talet hade bestämt sig för att ställa samhället tillrätta. Bröderna hade satsat enorma summor under årens lopp i otaliga nyliberala projekt. Men de ville ha mer. Charles Koch gav uttryck för sitt missnöje i mitten av 1990-talet. En ny offensiv förbereddes, till vilken andra bland USA:s rikaste inbjöds att delta under Kochs ledning. Man hade lärt sig av tidigare misstag, såsom stödet till det för väljarkåren alltför extrema libertarianska partiet 1980 då David Koch kandiderade till vicepresident. Men det skulle ännu dröja decennier innan detta initiativ växte till en av de avgörande krafterna i den amerikanska politiken och därmed till att avgöra även nyliberalismens framtid.

Hur förföriskt det nyliberala budskapet än lindats in och förpackats, hur skickligt antringsstrategin än utformats och hur enorma summor som än spenderats, hade den lysande nyliberala segern aldrig kunnat vinnas utan den ovan nämnda krisen i början av 1970-talet. Det var en kris som i grunden skakade om de sedan länge djupt förankrade föreställningarna om världen, om rättvisa, demokrati och frihet, och som gjorde det möjligt för de nyliberala profeterna att erbjuda sitt evangelium. Som alla revolutionära rörelser måste begripa är det just förberedelserna för att gripa makten när tillfälle ges som är hela poängen, och det var den insikt som den nyliberala rörelsen så skickligt utnyttjade i kombination med en osannolik tur. Det var en tur som utgjordes av en serie händelser som inte var sprungna ur det nyliberala projektet eller de tankevärldar som där utvecklats, men som ändå kom att spela detta diversifierade projekt i händerna.

FAS 4: *Från kris till befäst hegemoni 2008–*

Andra halvåret 2008 innebar stora utmaningar för den yppersta finanseliten i USA, den som under hela nyliberalismens historia stått för lejonparten av rörelsens finansiering. I decennier har bröderna Koch fungerat som en mobiliserande kraft bland de superrika. Den djupa finanskrisen hade nyligen och med all önskvärd tydlighet demonstrerat finanssektorns totala oförmåga att bedöma risker, det som i den nyliberala föreställningsvärlden motiverade dess frihet från disciplinerande regelverk. Enligt samma världsbild skulle de som tar risker också stå för konsekvenserna, positiva som negativa. Men efter investmentbanken Lehman Brothers krasch i september såg även många rättroende katastrofen närma sig med långt mer förödande följder för deras astronomiska rikedomar än någonsin den demokratiska presidentkandidaten Barack Obamas reformagenda. Vid avgrundens rand föll även Charles Koch till föga och stödde åsiktsmässigt det enorma undsättningspaket som på skattebetalarnas bekostnad räddade finansjättarna, det internationella finanssystemet och därmed också dollarmiljardärernas tillgångar. Men denna blasfemi var inget som gjordes allmänt bekant.

När Obama senare under hösten valdes till USA:s fyrtiofjärde president utlöstes ett katastroflarm hos det Kochska nätverket, väl i paritet med reaktionerna på finanskrisen. Med alla till buds stående ekonomiska medel skulle Demokraternas politik stoppas. Aktionen lyckades genom att kongressens båda kamrar fick republikansk majoritet vid mellanårsvalet 2010. Finanssektorn lämnades i stort intakt med samma kriskänslighet som före den stora turbulensen. Ingen alternativ politik fanns heller till hands så som fallet var vid krisen på 1970-talet. Återgången till den gängse ordningen var snart fullbordad och tron på den otyglade marknaden som lösningen på alla problem återställd.

Under det kommande decenniet växte det Kochska nätverkets ambition att styra den amerikanska politiken, liksom de ekonomiska insatser som mobiliserades för ändamålet. Resultat var blandat, men kunskaperna ökade om vad som får valda politiker att dansa efter de stora pengarnas pipor. Vid omvalet av Obama 2012 konstaterade bröderna Koch att den republikanska partiapparaten var alltför ineffektiv för deras syften. I valrörelsen 2016 byggde nätverket därför upp en egen organisation med 1 600 avlönade medarbetare

i 34 folkrika delstater. Genom direktkontakt och ekonomiskt stöd kunde utvalda republikaner vinnas för nätverkets politik. Ingen traditionell politiker hade råd att avstå rikemanspengarna. Sammanlagt spenderades 750 miljoner dollar insamlade från USA:s 400 rikaste. Metoden var effektiv: republikansk majoritet i kongressens båda kamrar. På lokal nivå gavs stöd till republikanska kandidater, inklusive de som tävlade om domarämbeten. Missräkningen var presidentvalet, där Donald Trump, fri från nätverkets ekonomiska bindningar, först slog ut alla andra republikanska kandidater och sedan besegrade Hillary Clinton.

Omedelbart efter valet tillställdes samordnat, på okänt initiativ, republikanska lagstiftare på delstatsnivå hundratals lagförslag av nyliberalt snitt. Det handlade om urholkning av offentliganställdas rättigheter, subventioner till privat utbildning, skattelättnader, avveckling av klimat- och miljölagar, försvårat valdeltagande och aktioner mot papperslösa. Med mindre uppmärksamhet från media och allmänhet på denna nivå kunde flera förslag snabbt klubbas igenom. Bröderna Kochs nätverk har nu ett starkt grepp om det republikanska partiets valda kandidater, där dock Trumps extrema populism och impulsivitet skapar osäkerhet. Något brott med nätverkets intressen har hans utnämningsspolitik i vart fall inte inneburit.

Inget varar för evigt. Den stora frågan är inte om utan när och hur nyliberalismen slutar. Avgörande är inte hur stora summor som mobiliseras till dess försvar. Avgörande är istället vilket stöd och vilket motstånd fortsättningen av det nyliberala projektet kommer att möta. I denna kamp har Kochfinansierarna att kämpa mot en djup och utbredd misstro. Ett nytt grepp som nu prövas är att även ge stöd, om än i mindre skala, till verksamheter som går nätverkets intressen helt emot. Syftet är att förbättra ryktet och att splittra och förvirra motståndarna.

Vad som med global räckvidd inom överskådlig tid skulle kunna rubba den nyliberala hegemonin är det massiva missnöje som riktas mot de gigantiska it-bolagen. Både demokratiska och republikanska politiker kräver att monopolen bryts upp. Kochnätverket försöker i detta läge värva det mot gamla penningfurstar traditionellt skeptiska unga it-kapitalet. En nybildad allians mellan dessa intressen skulle bli en svår motståndare vid varje försök att tillämpa konkurrenslagstiftningen. Ett annat hot mot nätverkets program är det ökade intresset hos vissa demokratiska presidentkandidater med Bernie San-

ders i spetsen för den svenska samhällsmodellen före den nyliberala eran. En majoritet av de yngsta väljarna i USA gör dessutom en positiv tolkning av ordet »socialism« idag. Men utgången av detta kommande drama är ännu oviss, särskilt som nyliberalismen gång efter annan lyckats vända hotande nederlag till lysande segrar.

I Sverige kan det inte uteslutas att det utbredda missnöjet med flagranta nyliberala haverier på sikt kommer att kanaliseras in i det politiska beslutsmaskineriet. Skolorområdet är ett exempel. Det världsunika och av OECD kritiserade systemet med fri etableringsrätt för privata, offentligt finansierade skolor har, tillsammans med kommunaliseringen, lett till försämrade kunskaper och kraftigt ökad segregation. På hälso- och sjukvårdsområdet har liknande principer med fri etableringsrätt för privat sjukvård, finansierad med offentliga medel, inneburit att rika och friska har fått en bättre vård på de fattigas och sjukligas bekostnad. Denna utveckling förstärks av en ökad förekomst av privata sjukförsäkringar med tydliga steg mot ett tudelat vårdssystem, ett för de försäkrade och välsituerade och ett för resten. Särskilt uppseendeväckande är det pyramidala misslyckandet med Nya Karolinska sjukhuset i Stockholm som kommer att urholka bassjukvården och kollektivtrafiken i regionen fram till 2040.

Det är svårt att värja sig mot misstanken att de privatiseringsivrande politikerna bakom sjukhusbygget enligt modellen »köp en – betala för två« och en vårdmodell utan relation till behoven har ansträngt sig till det yttersta för att genom huvudlösa beslut bekräfta den nyliberala tesen om politikernas och den offentliga sektorns inkompetens. Kommer detta bedrägliga sätt att skapa argument för privatiseringen av sjukvården att genomskådas, och hur skulle i så fall en motstrategi se ut? Kritiska svar på dessa frågor är vad som skulle kunna utmana den nyliberala dominansen i Sverige.

Nyliberalismens karaktär

Med hjälp av senare års forskning har vi ovan lyft fram den nyliberala rörelsens långa vågor – en sällan belyst historia som visar det strategiska arbetet bakom den egenartade ideologins triumfer. Vi ska nu formulera och helt kort utveckla några teser om nyliberalismens karaktär, vilka sätter fokus på aspekter som för det mesta hamnar i skymundan i den offentliga debatten – aspekter som vi tror

att varje försök att utarbeta effektiva motstrategier måste ta med i beräkningen. Den stora frågan är ju hur denna brutalt elitistiska borgerliga ideologi så länge kunnat vara – och fortfarande är – så framgångsrik. Hur upprätthålls den passiva konsensus som präglar den allmänna opinionen och tystar de kritiska invändningarna? Hur har den kunnat överleva 2008 års kapitalistiska systemkris, den djupaste sedan 1930-talet? Trots att ideologin uppenbarligen inte »levererar« i enlighet med sina uppskrivade pretentioner och förväntningar fortsätter den att hävda Thatchers TINA – *there is no alternative!*

TES 1: *Nyliberalismen är en paradoxal idéströmning: ytligt sett pluralistisk, på djupet ortodoxt enhetlig*

Dagens reala nyliberalism är en regim som i väsentliga avseenden dominerar globalt. I implementerad och institutionaliserad form framträder den på olika håll som ett komplext och löst sammanhållet fenomen. Den är intellektuellt eklektisk, ideologiskt motsägelsefull och opererar på flera olika nivåer och spelplaner. Dess karaktär av identifierbar idéformation skymms också av att den ofta omfattas och tillämpas pragmatiskt, styckevis och delat, och detta av traditionellt olika, politiskt motsatta, ideologiskt konkurrerande partier och aktörer: liberala, konservativa, socialdemokratiska. Ett sätt att närma sig nyliberalismen som helhet är att beskriva den i tre analytiskt skilda dimensioner: som ideologi eller politisk filosofi; som politiskt program; som administrativ styrningsmetod. I nästa steg kan förhållandet mellan de olika planen undersökas närmare.

Det *ideologiska projektet* har, som framgått ovan, länge varit att skapa globala nätverk av intellektuella med uppgift att förnya liberalismen och sprida nyliberala uppfattningar som ovedersägliga sanningar med den fria självreglerande marknaden som grund. En fri marknad är inte bara ett medel för ekonomisk tillväxt, den är målet och modellen för all verksamhet och utveckling i det kapitalistiska samhället, vars dynamik skapas genom spontan samordning av individuella marknadsaktörers lokalt välinformerade val. Marknaden som oöverträffat system för förmedling av information störs i grunden av kollektiva tilltag såsom facklig organisering och statliga ingrepp, medan effekten av oligopolens upphävande av den fria konkurrensen anses närmast försumbar.

Eftersom det inte kan finnas något sådant som det allmänna bästa, gemensamma intressen eller social rättvisa måste den redistributiva staten och all offentlig verksamhet slås sönder, styckas upp och göras om till en stark rättsstat med marknadens frihet för ögonen.

Som *politiskt program* för institutionell utformning av en kapitalistisk marknadsekonomi är nyliberalismen betydligt mer föränderlig och differentierad beroende på olika geografiska och historiska omständigheter och politiska möjligheter. Det paket av åtgärder som brett sammanfattar detta program är: avreglering av ekonomin; liberalisering av handel och industri; privatisering av offentlig verksamhet. Men denna allmänt formulerade treenighet säger rätt lite om vad som händer med samhället när den nyliberala politiken materialiseras. Mer avslöjande är Chicagoskolans brutala genombrott på den internationella arenan med ekonomisk rådgivning och politiskt stöd till general Pinochets diktatoriska styre i Chile efter 1973. Andra exempel är rövarkapitalismens intåg vid »chockdoktrinen« tillämpning i Östeuropa efter 1989, kriget mot fackföreningsrörelsen under thatcherismen och *reaganomics*, Blairs marknadskonforma *third way*, Clintons *market globalism*, *the Washington consensus*, Världsbankens och IMF:s strukturanpassningskrav, Maastrichtfördragets konvergenskriterier och så vidare.

TES 2: *Nyliberalismen är en antistatlig filosofi som via juridiken
upphöjer staten till garant för den så kallade fria marknaden*

Den tredje nyliberala dimensionen är central för doktrinen och politikens förankring. Tvärt emot en allmän uppfattning är den marknadstroende nyliberalismen inte generellt »statsfientlig«, utan enbart välfärdsstatsfientlig. Den nyliberala *administrativa modellen* är nu närmast allenarådande; den går under den auktoritativa beteckningen *new public management*. NPM – och en rad snarlika läror under skiftande beteckningar – är en grundpelare i den reala nyliberalismens institutionalisering och utbredning till allt fler politikområden och samhällssektorer. Medelst snäva *cost-benefit*-analyser, kvantifierade mål, täta resultatkontroller, individualiserade arbetsplaner med mera förvandlas tidigare ansvarsfulla tjänstemän, med genuin yrkeskunskap och känsla för det allmänna bästa, till låtsasentreprenörer som hänvisas till att leka marknad. Den offent-

liga sektorns politiska logik undermineras via decentralisering, konkurrensut-sättning, effektivisering och privatisering – allt med sikte på att spara och skapa överskott snarare än att tjäna gemensamma intressen och social rättvisa.

Jämfört med den i huvudsak ekonomiska *laissez-faire*-liberalismen fram-träder nyliberalismens egenart som en institutionsbyggande och samhällsom-vandlande politisk-ideologisk kraft med inriktning mot att aggressivt skapa en global »fri marknad« med hjälp av statliga och överstatliga tvångsmedel och på demokratin bekostnad där så krävs. Det är viktigt att se hur nyliberalismens tre områden eller dimensioner – ideologin, politiken, styrmodellen – hänger ihop. Dels stöder de varandra genom att vara funktionellt sammankopplade, dels är de institutionellt förankrade enligt samma principer: alla tre är utformade i lin-je med en samhällsuppfattning som har *marknadens logik och juridikens herra-välde* som grund. För att få syn på det överordnade perspektiv som är bestäm-mande för nyliberal (ekonomisk) politik och *new public management* måste vi titta närmare på den nyliberala ideologin formulerad som politisk filosofi.

Inget kan då vara lämpligare än att vända sig till nyliberalismens gudfa-der Friedrich von Hayeks tänkande. På 40-talet drog han i *The Road to Serfdom* (1944) propagandistiska konsekvenser av sitt marknadshyllande perspektiv och fann sig därmed diskrediterad hos de flesta ekonomer. I och med professu-ren i Chicago 1950 ägnade sig Hayek som nämnts åt att fördjupa sin och nylibe-ralismens politiska filosofi, vilket resulterade i de magistrala verken *The Con-stitution of Liberty* (1960) och *Law, Legislation and Liberty* I–III (1973–79).

TES 3: *Inyliberal politisk filosofi är samhället en spontant
skapad ordning i enlighet med ett orubbligt regelverk*

Hayeks ambition med sin teoretiska framställning av de sociala och ekonomis-ka grunddragen i ett kapitalistiskt samhälle (*the great society*) är att skapa ett idéhistoriskt förankrat vetenskapligt fundament för slutsatser om vilket slags politik som är nödvändig för systemets upprätthållande. Han undviker helt att tala om naturliga rättigheter. Sin tolkning av den »klassiskt« liberala uppfatt-ningen hos John Locke och Adam Smith om människans natur och samhäl-lets karaktär kompletterar Hayek istället med en ny dimension: *the rule of law*. Samhället är inte någon enhet för eller av organiserat handlande, utan ett kom-

plex av spontana individuella handlingar; inte en skapad »organisation« utan en oavsiktligt uppkommen »ordning«. Människorna är inbördes konkurrerande och fritt väljande men ändå regelföljande individer. Det kapitalistiska samhällets komponenter – individualism, konkurrens, privategendom, kontrakt, byte och så vidare – garanteras av ett överordnat konstitutionellt maskineri som definierar det generella juridiska ramverk medelst vilket varje möjlig politisk regim måste styra.

Central i denna principiella argumentation är uppfattningen att ingen kan ha kunskap om helheten, men att varje individ har en (tillräckligt) adekvat föreställning om sina egna lokala omständigheter. Genom sin spontana interaktion bygger emellertid marknadsaktörer via prismekanismen upp en oavsiktlig kunskap om hela samhället som är bättre än varje avsiktligt försök att analysera helheten. Detta stiliserade resonemang stödjer enligt Hayek tre substantiella slutsatser:

- a. den fria marknaden är det effektivaste sättet att organisera produktionen; den kräver absoluta juridiska garantier;
- b. alla »socialistiska« försök till politisk reglering eller medveten samhällsplanering är dömda att misslyckas; de leder till totalitarism;
- c. samhällsvetenskapens inriktning mot orsaksförklaringar och målratio-
nell utveckling är förfelad; dess uppgift är istället att studera icke förutsedda konsekvenser av mänskligt handlande.

Det stora hotet mot denna den bästa av alla världar är att en majoritet av individerna i marknadssamhället skulle komma fram till att reglering av den fria marknaden trots allt vore en god idé. Det är då den juridiska ramen för vad som är möjlig ekonomisk politik måste träda i kraft och låsa ute olämpliga demokratiska krav.

TES 4: *Nyliberalismen är en utopisk ideologi
såväl som social ingenjörskonst*

Fast varför skulle man vilja ha en annan värld än detta fulländade kapitalistiska marknadssamhälle? Det är rätt uppenbart att framställningen av *the great society* som kännetecknat av överlägsen ekonomisk effektivitet, maximal fri-

het för individerna och absolut likställdhet inför lagen uppvisar omisskännligt utopiska drag. Utopism brukar ju användas som skällsord mot vänsterns idéer om att en annan värld är möjlig, men Hayek var inte främmande för att utnyttja utopins dragningskraft, vilket han avslöjat i ett annat sammanhang:

Vad vi saknar är en liberal utopi, ett program som varken framstår som blott ett försvar för sakernas tillstånd eller som ett slags urvattnad socialism, utan som en sant radikal liberalism. Den viktigaste läxan som den sanna liberalen måste lära sig av socialisternas framgång är att de haft modet att vara utopiska, vilket gjort att de vunnit de intellektuellas stöd och därigenom kunnat påverka den allmänna opinionen. (*Studies in Philosophy, Politics and Economics*, 1967[1949].)

Betraktar vi nyliberal politisk filosofi som ett utopiskt projekt blir dess attraktion lättare att begripa. I sammanhanget har det påpekats att Hayeks vän Karl Popper använde den pejorativa termen *utopian engineering* när han attackerade socialister och kommunister för deras tro på ekonomisk planering i stor skala; detta i kontrast till *piecemeal engineering* som Popper utformade för att undvika de stora planernas oavsiktliga konsekvenser. Hayek är dock motståndare till all planering eftersom han anser att även små ingrepp kumulativt förstör helheten. Därför har *utopian non-engineering* föreslagits som beteckning på hans position. Etiketten kan läsas ironiskt men framhäver trots allt bara halva sanningen – Hayeks utopism. Den andra delen – att den föregivet »spontana« utvecklingen faktiskt är riggad med orubblig juridisk ingenjörskonst – döljs effektivt. En konservativ kommentator som genomskådade detta har träffande avfärdat *The Road to Serfdom* som föga mer än en plan för att motverka all planering.

Det utopiska draget präglar allmänt det nyliberala perspektivet, liksom allt ekonomiskt modelltänkande som utgår från jämvikt och konkurrens som premiss. Nyliberalismens starka ställning som påstått »vetenskaplig« ideologi vore otänkbar utan det neoklassiska paradigmet dominans inom nationalekonomins huvudfåra. Ända sedan »den marginalistiska revolutionen« tog fart vid förra sekelskiftet (Jevons–Marshall–Walras) förvaltar och sprider det akademiska ekonomiämnet i »vetenskaplig« form marknadsliberalis-

mens grundbegrepp: den rationella individen, den ofrånkomliga konkurrensen, marknadens naturliga jämvikt. Och kanske allra viktigast: allt är samlat i en »modell« vilken som sådan är omöjlig att pröva och vederlägga empiriskt. Sedan kan rader av »nobelpris« delas ut för insatser som marginellt korrigerar eller kompletterar grundmodellen. Nyliberalismens föregivna mål är att till varje pris förverkliga denna utopiska modell. Eller mer precist: att skapa och upprätthålla förutsättningarna för ett samhälle uppbyggt helt i enlighet med utopin om »den fria marknaden«. Fastän Friedmans positivism ligger centralt och Hayeks antipositivism mer i marginalen av nationalekonomins mittfåra förenas de i sin trosvisa utopism.

TES 5: *Nyliberalismen är en ohistorisk ideologi*

Nära förknippad med utopismen är nyliberalismens i grunden ohistoriska natur. På 1970-talet fick den dock ett visst historiskt eldunderstöd när *new economic history* eller *cliometrics* slog igenom, en nyliberalt inspirerad riktning som ville skriva om historien på basis av den ohistoriska nationalekonomins modeller. Dess kontrafaktiska metod och starkt teoristyrda undersökningar genererade hypotetisk marknadsvänlig empiri och Riksbankens ekonomipris. Själv har Hayek gjort ingående idéhistoriska studier av J. S. Mill, Adam Smith och den skotska upplysningen, men hans tolkningar inriktas ensidigt på att legitimera den egna politiska positionen. Smiths moralfilosofiska arbete förbigås med tystnad, liksom hans kritik mot handelsmännens ständiga konspiration mot allmänintresset.

Det ohistoriska undansmusslandet av politikens normativa aspekt bakom lagens faktiska existens är det grunddrag i nyliberalismens politiska filosofi som möjliggör den ideologiska föreställningen om en sammansmältning av marknadens logik och juridikens herravälde. Ett par varianter av detta trick har avslöjats i litteraturen.

Hayeks framställning av *the great society* innehåller som vi sett två huvudelement: det civila samhället (marknaden) och lagen (staten). Det civila samhället/marknaden är en av individerna spontant skapad »ordning« inom de ramar som lagen/staten sätter upp. Dessa generella, juridiskt formulerade regler måste rent logiskt ha ett specifikt politiskt innehåll (kontrakt, privat ägan-

derätt och så vidare) för att marknadssamhället ska existera; de har alltså inte karaktär av värderingsbaserade mål, de är inte resultat av ideologiska val, enligt Hayek. Nyliberalismens rekommendationer om politiska åtgärder följer omedelbart av den sociologiska konstruktionen av det civila samhället som en kommersiell ordning. I själva verket betyder detta att man i tysthet har förskjutit det normativa momentet från lagen och gömt undan det i definitionen av det civila samhället som därmed förvandlas till *en marknadskonform sociopolitisk modell*. Vår slutsats blir att det är först när denna dolt ideologiska doktrin och dess specifika politiska mål har grävts fram i ljuset som debatten om nyliberalismen kan börja på allvar.

Den andra kritiken gäller det faktum att Hayeks – och nyliberalismens – politiska marknadsmodell för det civila samhället som med nödvändighet styrt av generella abstrakta regler inte har någonting att svara om vi ställer frågan om dessa reglers historiska uppkomst. Bortser vi från den i marknadsbegreppet *implicita* kontraktsteorins romantiska hypoteser om ömsesidiga fördelar, får vi söka svaret i historisk maktanalys av en ursprunglig jord- och egendomsfördelning. Att *the rule of law* och själva innebörden av »rättvisa« skulle vara grundad i suverän makt är en historisk sanning som Hayek kan blunda för eftersom han har opererat bort den historiska dimensionen. Då aktualiseras maktfrågan enbart beträffande upprätthållandet av de allmänna lagar som garanterar det kapitalistiska samhällets fortbestånd. Detta maktproblem »löser« Hayek politiskt genom att föreslå ett konstitutionellt tvåkammerssystem med strikt åtskillnad mellan en demokratiskt vald lagtillämpande kammare och en föga demokratisk lagstiftande kammare. Det är i glipan mellan den demokratiska och den odemokratiska representationen som historien tittar fram.

TES 6: *Nyliberalismen är en demokratiskt
tvivelaktig ideologi*

I *The Road to Serfdom* hävdar Hayek rakt på sak att »den fria marknaden är den enda mekanism för uppnående av deltagande demokrati som någonsin har upptäckts«. Han avskydde parlamentarisk demokrati med allmän rösträtt. Den konstitutionella modell han formulerar senare med en från den exekutiva

makten avskild lagstiftande församling, vars ledamöter väljs ur vissa ålderskohorter för ett år och bara tillåts rösta en gång under sin livstid, avser att motverka hotet om »majoritetstyranni«. Neutralt uttryckt syftar det till att garantera en opartisk legislatur till skydd för liberala värden (främst obegränsad äganderätt) i ett system av representativ demokrati. Hayek hade inget till övers för en parlamentarisk ordning som gav obegränsad makt åt

en grupp valda representanter vilkas beslut måste rätta sig efter en tvingande förhandlingsprocess i vilken de mutar ett tillräckligt stort antal röster att stödja en organiserad grupp som själv är stor nog för att överrösta resten.

Han gör alltså gällande att det inte är demokratin, utan det obegränsade styret han invänder mot; han »kan inte förstå varför inte folket skulle kunna lära sig att begränsa räckvidden för majoritetsstyret lika väl som för varje annat styresätt«.

Detta visar att Hayek aldrig förstod skillnaden mellan demokrati som ett medel, vars nytta för säkrandet av individuell frihet är en praktisk bedömningsfråga, och demokrati som ett överordnat mål och ett värde i sig. Därför söker nyliberalismen ständigt olika ekonomiska skäl att begränsa räckvidden för ett demokratiskt inflytande, i synnerhet via utvidgning av den privata egendomens och marknadens makt. Men Hayek siktar också in sig på demokratis hjärta: jämlikheten. I *The Constitution of Liberty* dristar han sig till att ta avstånd från den amerikanska rättighetsdeklarationens påstående att alla människor är skapade lika som utgångspunkt för en politik som behandlar alla medborgare rättvist. Han vänder sig mot det »moderna mode« som förminskar betydelsen av medfödda skillnader:

Vi får inte bortse från det faktum att individer är mycket olika från begynnelsen. Som ett faktapåstående är det helt enkelt inte sant att »alla människor är födda lika«.

Hayek avfärdar politiska strävanden att behandla alla lika och ge dem likvärdiga villkor. Han anser nämligen att det är skillnaderna mellan människorna som skapar välstånd. Att »de snabba ekonomiska framstegen« beskrivs som

»resultatet av ojämlikhet och tycks vara omöjliga utan den« innebär att Hayek konstruerar demokratisk välfärd och ekonomiskt välstånd som oförenliga motsatser. Det nyliberala valet är givet: marknadens expansion kräver demokratis begränsning.

TES 7: *Nyliberalismen är en konservativ politisk ideologi*

Hur ska man bedöma det faktum att den nyliberala ideologin fick sitt genombrott i reaktionära (Pinochet) och konservativa (Thatcher, Reagan) politiska sammanhang? Vad innebär det att den tredje vägens socialdemokrati (från och med Blair) genomsyrats av nyliberala idéer? Frågan om nyliberalismen ska analyseras som en reaktionär, konservativ, liberal eller en helt ny typ av ideologi är inte bara av akademiskt intresse utan har betydelse för möjligheten att utforma effektiva motstrategier. Rörelsens presentation av sig själv som en renoverad klassisk liberalism visar att man är angelägen om att de magstarcka ställningstagandena i fråga om demokrati och jämlikhet inte ska uppfattas som tecken på konservatism och reaktion. Hayek kände sig också föranledd att förse *The Constitution of Liberty* med en efterskrift betitlad »Why I Am Not a Conservative«. Han skriver här att konservativa, precis som socialister, hyser avskyvärda odemokratiska uppfattningar medan han själv inte anser att det är demokratin som är anstötlig; hans aversion gäller bara det oinskränkta styret. Liket socialisten anser sig den konservative ha rätt att tvinga sina värderingar på andra människor. Vidare är konservativa hemsökta av nationalism, som ofta bildar en brygga till det värsta av allt: kollektivism.

Men den enligt Hayek kanske allra viktigaste skillnaden är att rädslan för förändring och misstron mot det nya är en fundamentalt konservativ hållning, medan den liberala inställningen »grundas på mod och tillförsikt och beredskap att låta förändringen följa sin väg även om vi inte kan förutspå vart den leder«. Detta kan låta icke-konservativt, öppet och frihetligt, men mot bakgrund av tes 3 ovan anar vi att det bara är halva sanningen. Hayek mörkar här fortsättningen på sin till synes frimodiga nyliberala princip: visst är han öppen för spontan förändring – men bara så länge den inte kolliderar med hans generella regler för kapitalismens och »den fria marknadens« fortbestånd. Fast kan verkligen obetingad omsorg om marknadssamhällets fortsatta existens be-

tecknas som konservatism? Ja, vad annars. Det är inte konstigare än att konservatismens stora klassiker, Edmund Burke, var en Whigliberal som ville rädda och konservera sin tids väletablerade kapitalistiska marknadssystem. Detta idéhistoriska faktum tenderar att hamna i skuggan av hans berömda attack mot franska revolutionen.

Slutsatsen tycks alltså bli att Hayeks eget kriterium för konservatism – rädsla för förändring – med råge uppfylls av hans absoluta nyliberala förbud mot marknadstyglade reformer.

TES 8: *Nyliberalismen är en invasiv politisk ideologi*

Nyliberalismens systembevarande konservatism har säkert underlättat dess genomslag och upptagande i traditionella moral- och kulturkonservativa partier. Framgången har varit så stor att den politiska konservatismens existens tycks vara hotad, klämd som den är mellan nyliberal expansion och högerpopulismens lockelser. Lika illa är det för den socialliberalism som ända från början varit ett nyliberalt hatobjekt. Striden mellan de två liberalismerna har till sist utmynnat i en nyliberal storseger. Parallellt med socialliberalismens nederlag har socialdemokratiens nyliberalisering fullbordats. Efter en långvarig nedgång i förmågan att attrahera och organisera arbetarklassen saknar arbetarrörelsen ideologisk motståndskraft mot den nyliberala ekonomiska politik som tog överhanden i Storbritannien på 1970-talet och i Sverige under Palme- och Carlssonregeringen från 1982 med centrum i Finansdepartementet. Här har doktrinen spritt sig så effektivt i det politiska landskapet att den ideologiska mångfalden är hotad.

Den allvarligaste utmaningen mot nyliberalismens hegemoni är för närvarande den högerpopulistiska reaktionen på de ökande klyftor och motsättningar som nyliberal politik ger upphov till. Det är ännu ovisst om dessa båda rörelser kommer att finna varandra i en ohelig allians eller antagonistiskt bekämpa varandra.

Nyliberal ideologi är aggressiv och expansiv på flera plan och rör sig mellan flera olika sfärer. Inom den akademiska sfären står den i spetsen för en begreppsimperalistisk tradition i nationalekonomin. Dess *rational choice*- och *public choice*-förklaringar har invaderat annan samhällsvetenskap och även på

KAPITEL 4

den vägen understött det individualistiska egenintressets perspektiv på samhället och politiken. I den politiska verkligheten innebär nyliberala »valfrihetsreformer« att köpkraft på marknaden istället för principer om social rättvisa får bestämma resursfördelningen på allt fler områden. Och det betyder i sin tur att alla medborgare i frihetens namn i praktiken tvingas agera *som om* den nyliberala synen på människan och samhället – den »possessiva individualismen« – vore sann. I det allmänna språkbruket dominerar ekonomistiska begrepp som humankapital, satsa på dig själv, envar sin egen entreprenör och du är ditt varumärke.

Femtio år av nyliberal offensiv har inte bara försvagat demokratin och styrt om den ekonomiska politiken till att gynna de superrika på majoritetens och särskilt de fattigas bekostnad. De rikas kontrarevolution har också förvridit människors världsbild och förvanskad principerna om frihet, rättvisa och kollektiva handlingars demokratiska potential. Det är i fortsatt politisk och ideologisk kamp mot nyliberal hegemoni som slaget om ett kommande halvsekel av mänskligt samhällsliv kommer att stå.

L I T T E R A T U R

Denna essä bygger, förutom på originaltexter, huvudsakligen på följande verk:

- Anderson, Perry: *Spectrum. From right to left in the world of ideas*, Verso, London, 2005.
- Bergh, Andreas: *Den kapitalistiska välfärdsstaten. Om den svenska modellens historia och framtid*, Ratio, Stockholm, 2007.
- Brown, Wendy: *In the Ruins of Neoliberalism. The rise of antidemocratic politics in the West*, Columbia University Press, New York, NY, 2019.
- Brown, Wendy: *Undoing the Demos. Neoliberalism's stealth revolution*, Zone Books, New York, 2015.
- Cahill, Damien, Cooper, Melinda, Konings, Martijn & Primrose, David (red.): *The SAGE Handbook of Neoliberalism*, SAGE Publications, 2018.
- Cahill, Damien & Konings, Martijn: *Neoliberalism*, Polity Press, Cambridge, 2017.
- Dahlgren, Göran: *När sjukvården blev en marknad. Effekter och alternativ*, Premiss, Stockholm, 2018.

- Ennart, Henrik & Mellgren, Fredrik: *Sjukt hus. Om Nya Karolinska. Svindlerierna, skandalerna och sjukvårdskrisen i Stockholm*, uppdaterad utgåva, Ordfront, Stockholm, 2018.
- Francis, Mark: »The Austrian Mind in Exile. Kelsen, Shumpeter and Hayek«, i Francis, Mark (red.): *The Viennese Enlightenment*, Croom Helm, London & Sydney, 1985.
- Gustafsson, Anna & Röstlund, Lisa: *Konsulterna. Kampen om Karolinska*, Mondial, Stockholm, 2019.
- Harvey, David: *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, Oxford, 2005.
- Jones, Daniel Stedman: *Masters of the Universe. Hayek, Friedman, and the birth of neoliberal politics*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 2012; with a new preface 2014.
- Konings, Martijn: »From Hayek to Trump. The logic of neoliberal democracy« i Panitch, Leo & Albo, Greg (red.): *Rethinking Democracy*, The Merlin Press Ltd, 2017.
- Lewin, Leif: *Planhushållningsdebatten*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1967.
- Malm Lindberg, Henrik & Ljunggren, Stig-Björn: *Från jämlikhet till effektivitet. Om lärande socialdemokrati under 1980-talet*, Hjalmarson & Högberg, Stockholm, 2014.
- Mayer, Jane: *Dark Money. The hidden history of the billionaires behind the rise of the radical right*, Doubleday, New York, 2016.
- Mirowski, Philip & Plehwe, Dieter (red.): *The road from Mont Pèlerin. The making of the neoliberal thought collective*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2009.
- Mudge, Stephanie L.: *Leftism Reinvented. Western parties from socialism to neoliberalism*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2018.
- Offer, Avner & Söderberg, Gabriel: *The Nobel Factor. The prize in economics, social democracy, and the market turn*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2016.
- Rehmann, Jan: *Theories of Ideology the Powers of Alienation and Subjection*, Brill, Leiden, 2013.
- Slobodian, Quinn: *Globalists. The end of empire and the birth of neoliberalism*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2018.
- Söderström, Hans Tson (red.): *Vägen till ett stabilt Sverige*, Studieförbundet näringsliv och samhälle (SNS), Stockholm, 1985.
- Steger, Manfred B. & Roy, Ravi K.: *Neoliberalism. A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- Vernon, Richard: »The 'Great Society' and the 'Open Society'. Liberalism in Hayek and Popper«, *Canadian Journal of Political Science*, IX, no. 2, June 1976.
- Walther, Rudolf: »Economic liberalism«, *Economy and Society*, vol. 13, no. 2, 1983.
- Wapshott, Nicholas: *Keynes Hayek. The clash that defined modern economics*, WW Norton & Co, New York, 2011.